

i njihov uzajamni odnos. Obraćanje pažnje samo na jedan od spomenutih elemenata dovodi do jednostranih i nepotpunih tumačenja. Može se čak reći da nauka nije mogla doći do potpunijih spoznaja dok se insistiralo samo na tvorbi i historičnosti problematike. Kao i svaka druga jezična pojava, glagolski aspekt živi u prvom redu u rečenici, pa nijedno proučavanje aspekatske problematike ne može biti potpuno bez proučavanja njegove funkcije u rečenici. To vrijedi i za starije stadije jezika, a za novije je zbog mnogih inovacija nešto bez čega se ne može. Ne može se ni bez tvorbe, a ne može se ni bez službe u rečenici.

O PROMJENAMA U ZNAČENJU PRIJEDLOGA *KOD*

Antica Menac

Prijedlog *kod* razvio se u našem jeziku iz starijega *kon* tako da je glas *n* zamijenjen glasom *d* koji se u prijedlozima često susreće (*nad*, *pred*, *pođ* i *od*). Trag njegovu bivšem obliku nalazimo u složenom prijedlogu *nakon* u kojem se sačuvao glas *n* na kraju riječi. Ta dva prijedloga razvila su različita značenja: *nakon* se upotrebljava u vremenskom, a *kod* u mjesnom značenju.

Ovdje se želim osvrnuti na tendenciju koja u novije vrijeme postoji u našem jeziku, zapravo u nekim njegovim dijelovima, da prijedlog *kod* proširi svoju upotrebu i na neka vremenska značenja, odnosno na neka apstraktna značenja bliska vremenskim. U tim se slučajevima inače upotrebljava prijedlog *pri*, pa se više puta postavljalo pitanje, smije li se dopustiti taj prodor prijedloga *kod*, nastao vjerojatno pod utjecajem njemačkog prijedloga *bei* koji se upotrebljava jednako u mjesnom kao i u takvom tipu vremenskoga značenja.

Pogledat ćemo što o tome kažu naše gramatike, a zatim — što govore primjeri iz starijeg jezika, a što primjeri iz suvremene književnosti i dnevne štampe.

Daničić u svojoj Sintaksi ne bilježi primjere s vremenskim *kod*, nego samo s njegovim starijim oblikom *kon* koji se susreće u starim jezičnim spomenicima, i na njega nadovezuje složeni *nakon*. Maretić ni u svojoj Gramatici ni u Savjetniku ne spominje da prijedlog *kod* može imati vremensko značenje. Ostale naše novije gramatike smatraju da je upotreba prijedloga *kod* u vremenskom značenju nepravilna. U gramatici Brabeca-Hraste-Živkovića spominje se upotreba toga prijedloga uz apstraktne imenice te se preporučuje *pri* s lokativom; iz navedenih primjera vidi se da su autori u prvom redu mislili na glagolske imenice i vremensko značenje¹. Stevanović, govoreći o vremenskom značenju prijedloga *pri*, ističe da je pogrešno upotrebljavati mjesto njega *kod*; među primjerima koje

¹ U nekim krajevima uzima se prijedlog *kod* uz apstraktne imenice. Na pr. Pogriješio je kod prepisivanja. Ozlijedio je nogu kod oranja. Bolje je umjesto *kod* upotrebiti *pri* s lokativom: Pogriješio je pri prepisivanju. Ozlijedio je nogu pri oranju. Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb, 1952, str. 200.

navodi nema drugih imenica osim pravih glagolskih ili nastalih od glagola². Još su određeniji Ž. Vukadinović³ i V. Šantić⁴ u razgraničavanju upotrebe tih dvaju prijedloga, dajući prijedlogu *pri* vremensko, a prijedlogu *kod* mjesno značenje. Promjenu u to gledanje unio je I. Popović⁵ ističući kako se ne može dokazati mišljenje da se prijedlog *kod* upotrebljava u prenesenom značenju pod utjecajem njemačkoga *bei*. Smatra da je *kod*, jednako kao i *pri*, mogao i bez stranih utjecaja razviti preneseno značenje iz mjesnoga. Ta se upotreba prijedloga *kod* može samo geografski ograničiti utoliko što je u hrvatskim krajevima uobičajena, a u srpskima se osjeća kao kroatizam. »Što se Hrvata tiče — ističe dr I. P. na kraju — mislim, mirno mogu upotrebljavati i dalje *kod* mada bi ih upotreba *pri* umesto *kod* približila Srbima.«

Na taj članak reagirao je Vjekoslav Kaleb⁶ koji konstrukcije s prijedlozima *kod* i *pri* (također *kraj*, *u* + gen.) u prenesenom značenju drži za tuđe elemente u jeziku »koji miniraju na odvratani način naš književni jezik«. Upotrebljavaju ih »oni pisci i prevodioci koji su pod utjecajem stranih jezika (uglavnom german-skih) počeli da misle pretežno pomoću imenica mjesto pretežno pomoću glagola«. Među takve primjere, po Kalebovu mišljenju, ide i »nakazna kombinacija *pri tom* ili *pritom* (kojoj je i Vuk nasjeo)«. Iz primjera koje navodi vidi se da bi po njegovu mišljenju konstrukcije s tim prijedlozima trebalo razrješivati u rečenice (kod tog pokušaja — kad sam to pokušao; kod kupanja — dok se kupao).

Nakon kratkog pregleda svih tih različitih mišljenja treba vidjeti što pokazuju primjeri.

U Akademijinu Rječniku navode se dva primjera u kojima se značenje prijedloga *kod* može uzeti kao vremensko, i treći, za koji se takvo značenje izričito i spominje. Za prvi se navodi da je »u genetivu događaj koji biva u isto doba kad i nešto drugo, ili je uzrok ovome«. Tu se navode dva primjera: Kolika će tva bit slava kod došastja srećna tvoga. G. Palmotić, 2, 304. Kod ždrebaña izvučena zadužnica 'verloste obligation'. Jur. pol. terminol. 572. U drugom slučaju »genetiv s *kod* kao da zamjenjuje cijelu rečenicu kojom se pokazuje nekakvo stanje, uz koje nešto biva ili ne biva ili može biti ili ne može. a) *kod* s gen. može se zamijeniti rečenicom: dok je (subjekat je ono što je u genetivu), dok (neko,

² Potrebno je ukazati na to da je upotreba predloga *kod* s genitivom mesto predloga *pri* s lokativom u ovakvim slučajevima pogrešna: pogrešno je, naime, mesto: *pri čitanju*, *pri izgovoru*, *pri izlasku*, *pri otvaranju* ... govoriti i pisati: *kod čitanja*, *kod izgovora*, *kod izlaska*, *kod otvaranja*. Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije, II izd., Novi Sad, 1954, str. 394.

³ Predlog *kod* u našem jeziku stoji pred konkretnim imenicama, a nikako pred glagolskim i drugim mislenim imenicama, jer označava prostorni odnos, a ne vremenski. — Srpski u 100 časova, Beograd, 1952, str. 57.

⁴ Često se predlog *kod* pogrešno upotrebljava s glagolskim i mislenim imenicama ili njihovim zamenicama: on je veoma pažljiv kod rada. To je ušlo u naš jezik prema nemačkom predlogu *bei*. U našem jeziku predlog *kod* označuje prostor, a ne vreme. U ovakvim slučajevima umesto *kod* treba reći *u*, *na* ili *pri*, sa oblikom lokativa: On je veoma pažljiv *pri* (*u*, *na*) radu. — Kako — zašto, Subotica, 1957, str. 56.

⁵ Prijedlog *kod* u prenesenom značenju, Borba, 16. VII 1958.

⁶ Jezik svagdanji, Vjesnik, 12. X 1958.

subjekat) ima nešto (ono što je u gen.), te pokazuje uzrok onoga što biva ili ne biva, što može ili ne može biti.« Od brojnih primjera koji se navode spomenut ću nekoliko:

Po tebe me zmija zaklat hćaše, a kod ľube istom ne hoćaše. Nar. pjes. Vuk 1, 201. Teško mene kod dva brata bez tebe. 1, 209. Što će meni rišńanski mačevi ta kod moje sabľe Šamlijanke? 3, 468. Ni suze ne pomažu kod tako odlučne namjere. S. Ľubiša, prip. 70.

Treći slućaj vremenskog znaćenja nalazimo i registriran kao vremenski: »2. post, o vremenu, vidi nakom, kon 2, nakod. Samo u jednoga pisca XVII vijeka«. Navode se tri primjera, od kojih citiram jedan: Kod nekoliko vremena ukaza mu se otac. M. Divković bes. 287^a.

U Vukovu rječniku nema nikakvih primjera za vremensko *kod*.

Budući da su primjeri iz Akademijina Rječnika većinom iz starijih pisaca ili iz narodne poezije, uzet ćemo primjere iz suvremenoga jezika i razvrstati ih po upotrebi, da bismo mogli doći do kakvih zakľučaka.

A. Prijedlog *kod* uz glagolsku imenicu:

1. *Kod* tog i takvog *predstavljanja* pukovnik Jendek je shvatio da su dva Nijemca »von«. (S. Kolar)

2. Ponekad namjerno griješ *kod miješanja, dijeljenja i predizanja* ... (V. Jelić)

3. ... koji je prićao kako ga pokraše *kod mjerenja* zemľje. (V. Nazor)

4. ... vidjeli smo neke njihove suvremene opere, koje će svakako ući u obzir *kod stvaranja* našeg repertoara. — (Vjesnik)

5. Davno je to spoznao, već *kod prvih zapinjanja* i prepreka, koje su mu se ukazale. (N. Simić)

6. Voditi djetetu ruku *kod pisanja*. (Juranić, Slovar)

7. *Kod planiranja* voditi računa o odnosima na tržištu. (Narodni list)

B. Prijedlog *kod* uz imenice koje su nastale od glagola ili u kojima se osjeća veza s glagolom.

1. U svetom uzbuđenju drhtao je Orlić *kod pomisli* da će za dva dana ugledati grad. (M. Krleža)

2. *Kod* svakog *posjeta* crveni u licu. (V. Jelić)

3. Vidjet će se *kod diobe* kako ga štuju. (V. Nazor)

4. Treba se dakle postarati da *kod pregovora* o zamjeni uzmu u račun i njezinog jadnog starca. (S. Kolar)

5. Zadruge su se iz godine u godinu borile s teškoćama *kod nabavke* materijala. (Vjesnik)

6. *Kod narudžbe* pozovite se na oglas u Vjesniku, Vjesniku u srijedu, Plavom vjesniku. (Vjesnik)

C. Prijedlog *kod* uz imenice koje znače organiziran događaj:

1. *Kod doručka* su raspravili... pitanje: što da se spremi za ručak. (S. Kolar)
2. *Kod večere* su bila vesela, oči su im plamsale. (V. Nazor)
3. *Kod druge* je *rasprave* Kraljeviću pozlilo. (M. Krleža)
4. On je s ovim čuvstvom zvonio kao desni ministrant u katedrali *kod* velike pontifikalne *mise*, koju služi sam biskup. (M. Krleža)

D. Prijedlog *kod* uz imenice koje označuju pojavu:

1. Liče oni prljave stijene i mrlje šarenim bojama i obično pjevaju *kod* toga svog prljavog *posla* Marseljezu. (M. Krleža)
2. Ustvari, *kod protiv-šoka* se hormonalnim putem mobiliziraju sve obrambene snage organizma u borbi protiv šoka. (Vjesnik)
3. Prsne karamele »Pionir« pomažu *kod kašlja*. (Reklama)
4. Osjetiti udar *kod zemljotresa*. (Jurančić, Slovar)
5. ... pričalo se da se *kod vjetra* most tako propinje, da se s jednog kraja ne može sagledati drugi! (Vjesnik)
6. U ispljvku *kod* jakog *bronhitisa* može biti i tragova krvi. (Vjesnik)
7. *Kod dugotrajnih napora, marševa, športa* i slično doći će na tabanu do jačeg znojenja. (Vjesnik)

Kao što se iz primjera vidi, prijedlog *kod* upotrebljava se u suvremenom jeziku dosta često. No uspoređujući njegovu sadašnju upotrebu s upotrebom u starijem jeziku (v. primjere iz Akademijina Rječnika) vidimo da je taj prijedlog neka svoja značenja suzio ili izgubio, a neka razvio:

1. Potpuno je izgubljeno značenje 'nakon' koje se i u Akademijinu Rječniku navodi kao rijetko.

2. Mnogo je sužena upotreba konstrukcije *kod* + genitiv, koja »kao da zamjenjuje cijelu rečenicu«, a značenje joj je između vremenskog i dopusnog. U takvoj upotrebi *kod* se vrlo rijetko vezuje s imenicama koje znače živo biće i konkretne predmete.

3. Široko se razvila upotreba *kod* uz glagolske i slične imenice koje znače pojavu.

Treba razmisliti upravo o ovom trećem slučaju upotrebe u kojem smo u primjerima vidjeli nekoliko grupa prema imenicama s kojima se prijedlog *kod* vezuje. Zanimljivo je u prvom redu pogledati upotrebu prijedloga *pri* u sličnim značenjima. Ovdje nalazimo tri osnovne grupe:

A. Prijedlog *pri* dolazi uz glagolsku imenicu:

1. Sudjelovao je zdušno i savjesno *pri prekrštavanju* Srba. (S. Kolar)

2. Zadnji i prednji udovi služili su im za hvatanje *pri veranju* po granama. (M. Stanić)
3. Olakšice *pri telefoniranju* (Borba)
4. Platno se skupilo *pri pranju*. (Juranić, Slovar)
5. Na staro glagoljsko evanđelje zaklinjali su se francuski kraljevi *pri krunjenju* (Brabec-Hraste-Živković, Gramatika)
6. To je prema mišljenju Stalne konferencije gradova prouzrokovalo razne poteškoće *pri rješavanju* sporova o otkazu stanova. (Vjesnik u srijedu)

B. Uz druge imenice koje izriču radnju ili potječu od glagola:

1. Čutjela se laka kao ptiče *pri letu*. (N. Simić)
2. Majka joj umrije *pri porodu*. (N. Simić)
3. Zlata se *pri tim susretima* uvijek žurila. (N. Simić)
4. *Pri dodiru* osjeća se hladnoća. (Juranić, Slovar)
5. *Pri izlasku* sunca bili smo na vrhu Triglava. (Brabec-Hraste-Živković, Gramatika)
6. Strogo voditi računa da se *pri šetnji* pravilno diše. (Borba)

C. Od imenica koje znače vrijeme, dolaze uz prijedlog *pri* imenice *kraj*, *konac*, *svršetak*, *završetak*. Takve se konstrukcije često vezuju s genitivom imenice koja znači vrijeme, događaj ili radnju: *pri koncu godine*, *pri kraju rata*, *pri svršetku večere*, *pri završetku gradnje*.

Ako usporedimo primjere sa *kod* i *pri*, vidjet ćemo da prijedlog *kod* preuzima od prijedloga *pri* ona značenja koja su kod ovoga svrstana u grupe A i B. Nailazimo naime na upotrebu *pri pečenju* i *kod pečenja*, *pri radu* i *kod rada*, ali ne *kod konca godine* niti *kod svršetka večere*.

S druge strane, u okviru prijedloga *kod* grupe A i B upravo su one koje su najtipičnije za prijedlog *pri* (*kod mjerenja* — *pri mjerenju*, *kod isplate* — *pri isplati*); što se tiče grupa C i D, ne može se to reći za sve primjere (*kod rasprave*, *kod mise*, *kod protiv-šoka*, *kod bronhitisa*). Ovi bi primjeri bili neobični s prijedlogom *pri*.

Ne znači, međutim, ako prijedlog *kod* širi svoja značenja na račun prijedloga *pri*, da to mora biti tako u svakom pojedinom slučaju. To širenje može naći i nova područja, udaljena od svoga prvog izvora.

Zašto je do tog širenja došlo — drugo je pitanje. To može biti, kao što se često tvrdilo, utjecaj njemačkog prijedloga *bei*. Samo može nastati pitanje, zašto bi *bei* vršio takav utjecaj upravo na prijedlog *kod*, a ne na neki drugi, npr. *kraj* ili *uz*? Moglo je do toga širenja doći i zato što se u nekim kajkavskim govorima upotrebljava u mjesnom značenju samo prijedlog *pri*, pa kad pripadnici tih govora nauče da u književnom jeziku u mjesnom značenju prevladava prijedlog *kod*, počinju upotrebljavati taj prijedlog i u drugim značenjima. Zato spomenuta

upotreba prijedloga *kod* nije općehrvatska kako se može zaključiti da smatra I. Popović, nego je u svom početku ograničena na uže kajkavsko područje. Istina je da upravo na tom području ima priliku da se preko štampe širi i vrši dalji utjecaj, jer smo vidjeli da su neki primjeri s prijedlogom *kod* uzeti iz pisaca koji sa tog područja ne potječu (Nazor, Simić, Jelić). No to što se ta pojava uspjela proširiti ne znači da ona nije ostala u svojoj biti dijalektalne naravi. Zato mislim da je dosadašnje gledanje na upotrebu prijedloga *kod*, kako se iznosilo u spomenutim gramatikama, pravilno, a članak I. Popovića s izjednačivanjem prijedloga *kod* i *pri* i priznavanjem vremenskog i sličnih značenja jednomu i drugomu unosi u to pitanje nepotrebnu zbrku. Tu je zbrku, samo u suprotnom smislu, tj. odricanjem jednom i drugom prijedlogu tih značenja, nastavio V. Kaleb. On smatra da su prijedlozi *kraj*, *kod*, *pri*, *u* (s genitivom) jednako strani duhu našega jezika kad se upotrebljavaju u prenesenom značenju. On drži da se u takvoj upotrebi tih prijedloga ogleda tendencija izražavanja misli pomoću imenica umjesto glagola, a ta je tendencija strana našem jeziku i dolazi kao utjecaj izvana. U primjerima koje navodi, V. Kaleb sve takve prijedložne konstrukcije razrješuje u rečenice. Nema sumnje, V. Kaleb ima pravo da je više u duhu našeg jezika *dok se kupao* nego *kod kupanja*, ali to se ne može reći i za sve druge prijedloge i za sve slučajeve. Upotrebljavanje rečenica umjesto prijedložnih konstrukcija može biti slobodan izbor pojedinca, ali ne mora biti obavezan i jedini način izražavanja u svakom jezičnom stilu.

Mislim da se, bez obzira na njegovo naglo širenje, prijedlog *kod* ne smije u njegovanom jeziku upotrebljavati u vremenskom značenju. Da li će se u tom značenju upotrebiti koja druga prijedložna konstrukcija, u prvom redu s prijedlogom *pri*, ili čitava rečenica, ili glagolski prilog, smatram da ne treba propisivati.

U tome će moći da odluči i to da li se za osnovno značenje smatra čisto vremensko značenje ili značenje popratnih okolnosti.

Tako možemo navesti i po nekoliko mogućnosti zamjene za konstrukciju s prijedlogom *kod* iz navedenih primjera:

griješi kod miješanja: griješi miješajući — pri miješanju — u miješanju — prilikom miješanja — za vrijeme miješanja;

kod povlačenja . . . se sklonio: za vrijeme povlačenja — prilikom povlačenja — pri povlačenju;

voditi ruku kod pisanja: pri pisanju — prilikom pisanja — za vrijeme pisanja;

krasti kod kartanja: u kartanju — prilikom kartanja — za vrijeme kartanja — pri kartanju;

drhtao je kod pomisli: pri pomisli;

da kod pregovora uzmu: prilikom pregovora — na pregovorima;

učesće kod isplate: učesće u isplati — pri isplati — prilikom isplate;

kod doručka: za doručkom;
kod druge rasprave: na drugoj raspravi — za (vrijeme) druge rasprave;
kod vjetra: kad je vjetar;
kod kašlja: u slučaju kašlja.

NEKOLIKO PRIMJERA UZ ČLANAK »O JEZIČNOM RAZVOJU«

Radoslav Katičić

U članku o jezičnom razvoju¹ izložio sam neka važnija svojstva te pojave i nastojao pokazati u kakvoj je ona vezi s određivanjem norma književnoga jezika. Tamo sam došao do zaključka da je stalno pozivanje na jezični razvoj koji navodno otežava ili čak onemogućuje čvrsto normiranje književnoga jezika samo znak niske razine na kojoj se nalazi naša jezična kultura. U tom izlaganju mogao sam zbog skučenosti prostora navesti samo malo primjera, a i te sam morao više nabaciti nego izložiti. Zato bih ovdje svoj članak dopunio s nekoliko odabranih primjera. Izlažući ih služit ću se pojmovima i terminima koje sam uveo i protumačio u članku o jezičnom razvoju.

Tekst nekoga jezika može raščlaniti svatko tko je taj jezik naučio. Nije važno da li je tekst proizveden pred djelić sekunde, jučer ili pred nekoliko godina. Tekst predavanja koje slušamo, tekst jučerašnjih novina i tekst eseja izašloga u kojem književnom časopisu pred desetak godina pokazuju organizaciju jednakih svojstava. To su sve tekstovi istoga jezika. Razlike će postojati samo u čestoti kojom se u tekstu ostvaruju neki elementi te organizacije. No ako se vremenski razmak povećava, nužno ćemo jednom početi susretati tekstove koji nisu organizirani istim jezikom premda se taj jezik u istoj društvenoj zajednici upotrebljava u jednakim prilikama. Te su promjene male i pojedinačne, ali se kroz dulje vremena tako nakupljaju da odmah moraju udariti u oči. To može pokazati jedan primjer s istoga područja i iz iste društvene (narodne) zajednice u kojoj danas kao književni služi jezik kojim je organiziran tekst našega članka. Šaljući svoje prve pjesme, pisao je 2. ožujka 1839. godine Antun Nemčić na tadašnjem književnom jeziku Ljudevitu Gaju među ostalim i ovo:

Uvĕren jesam-i polag vse svojljubnosti (kŭ darežljiva narav nikomu, dakele nit' meni skratila nije) priznati usilujem se: da maloga vraga valjadu-možeбити i ništa! nu dobro se sĕtjam one u Danici Tečaja 1. pod brojem 17. priobćene misli — i zato — da onom dĕtetu, koje u vodu nikako iti nije htelo, dotli najmre plivati nebŭ znalo — nebudem podoban — pŕvvikrat u vodu stupio sam — nu pred Vami samo — kano iskusnom tudje golote pokrovitelju i sviuh pogreškikh vĕštome smotritelju.²

¹ Jezik, XII, str. 33–41.

² A. Nemčić, Izabrana djela, uredio i uvod napisao M. Šrepel, Zagreb, MH, 1898, str. XI.